

5. Понасенкова С.В. Одарённые дети: формирование и развитие способностей (психологический аспект) // Проблемы воспитания. — 2003. — №2. — С. 21-35.
6. Розет И.М. Психология фантазии. — Минск, 1991.

І.Г. Тімов
Полтава

РОЗВИТОК ТВОРЧОЇ УЯВИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У НАВЧАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Постановка проблеми. Формування творчої особистості молодшого школяра останнім часом все частіше стає предметом спеціальних психолого-педагогічних досліджень [15, 17]. І це не випадково з огляду на ті глибокі психологічні зміни у молодшому шкільному віці, що дозволяють на якісно новому рівні реалізувати потенціал розвитку дитини як суб'єкта пізнання та творчої діяльності [14]. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває проблема розробки та впровадження в систему сучасної початкової освіти розвивальних психолого-педагогічних технологій, спрямованих на розвиток творчих здібностей молодших школярів, зокрема, їхньої творчої уяви.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Підґрунтям для проектування програми розвитку творчої уяви молодших школярів стала наша теоретична позиція, що є результатом аналізу, осмислення та творчого синтезу положень теорії учбової діяльності (В.В. Давидов [5]); концепції суб'єктності молодшого школяра (О.К. Дусавицький [6], С.Д. Максименко [8], Г.А. Цукерман [18]); гуманістичного підходу щодо організації освітнього процесу (Г.О. Балл [3]); численних праць з проблем розвитку творчих здібностей та творчої уяви учнів молодшого шкільного віку (Л.К. Балацька [2], Є.В. Заїка [7], Ю.О. Полуянов [10], Л.І. Шрагіна [19]). Відповідно до неї у самому загальному вигляді можуть бути позначені стратегічні вектори такої розвивальної роботи, а саме: обов'язкове включення розвивальних процедур до структури провідної діяльності молодшого школяра; втілення у загальній організації розвивальної роботи гуманістичних засад; врахування широкого особистісного (точніше суб'єктного) контексту розвитку психічних процесів та властивостей; забезпечення рефлексії дитиною тих кінцевих та проміжних змін у її психіці, що відбулися внаслідок застосування розвивальних методик.

Метою дослідження є розробка практичних рекомендацій щодо цілеспрямованого розвитку творчої уяви в структурі суб'єктності молодших школярів з опорою на хід розвитку актуальних для даного віку психічних процесів (сприймання, уваги, пам'яті, мислення) та особистісних новоутворень (внутрішнього плану дії, рефлексії, довільності в управлінні руховими та інтелектуальними процесами).

Викладення основного матеріалу. На матеріалі шкільних дисциплін (математика, українська мова, природознавство, малювання) для учнів 4-х класів нами була розроблена програма "Розвиток творчої уяви молодших школярів" [16], зміст якої складають заняття, що забезпечують розвиток творчої уяви учня в структурі його суб'єктності, вдосконалюють необхідні для здійснення учбової діяльності знання і вміння, формують навички самоаналізу та рефлексії, створюють умови для усвідомлення своїх реальних можливостей, адекватного ставлення до успіху-неуспіху, збагачують досвід співпраці з однокласниками та вчителем [1, 4, 9, 11-13].

Структурно кожне заняття складається з таких етапів: 1) стимулюючо-мотиваційного (організаційного), яке передбачає рефлексію учнями попереднього заняття, аналіз домашнього завдання, створення в рамках розминки позитивного настрою учнів на подальший зміст заняття; 2) операційно-пізнавального (змістовного) – виконання учнями спеціально відібраних вправ, спрямованих на розвиток творчої уяви, а також інших психічних процесів (уваги, сприймання, пам'яті, мислення, мовлення) та суб'єктних якостей молодших школярів; 3) оціночно-рефлексивного – підбиття підсумків,

обговорення результатів роботи учнів, а також тих труднощів, які в них виникали під час виконання завдань.

Оскільки обсяг статті не дозволяє повністю представити розроблені нами сценарії уроків, то нижче для прикладу ми наводимо розгорнутий конспект одного уроку з математики.

Основна *мета* цього уроку у самому загальному вигляді може бути сформульована таким чином: закріпити навички виконувати письмові обчислення (додавання та віднімання; множення та ділення) у межах 1000; розвивати суб'єктні якості та творчу уяву молодшого школяра засобами математики; виховувати моральність, ініціативність, пізнавальну (пошукову) активність. З огляду на це, досить важливо навчити дитину шляхом створення уявних ситуацій виходити за межі звичних математичних контекстів, позбавлятися шаблонів у процесі виконання завдань, але в той же час співвідносити власний “політ фантазії” з вимогами конкретного учбового завдання.

План-конспект уроку „Рятуємо Королеву Країни чисел”

Дидактичний матеріал: карта-схема мандрівки, малюнки дійових осіб, їхні емоційні стани, поролоновий кубик (30×30×30 см) з цифрами 1-6 на поверхнях, наочність для завдань “З яких цифр складена фігура футболіста?”, “Поетичні числівники”.

Стимулюючо-мотиваційний етап уроку

Учитель (У). Сьогоднішній урок з математики буде не зовсім звичним. Ми з вами відправимося в уявну подорож на багато мільйонів кілометрів звідси рятувати зачаровану Злим Чаклуном (демонструє малюнок) Королеву Країни чисел (демонструє малюнок). Цей Чаклун дуже не любить числа і як тільки зустрічає їх, так відразу ж перетворює у літери. У нього і на годиннику – літери, і на входній двері – літери, і навіть на грошах – літери! Дізнавшись про Країну чисел, він дуже розлютився і вирішив знищити її. Обманом та хитрістю він викликав правительку цієї країни до себе у гості та перетворив її на таку формулу (демонструє). Нам потрібно відправитися на порятунок Королеви Країни чисел. Хто хоче відправитися у подорож разом зі мною?

Діти (Д). Хочемо!

У. Ця подорож буде цікавою, хоча і нелегкою: ми будемо долати перешкоди, вирішувати складні завдання, мірятися силами зі Злим Чаклуном – коротше кажучи, нас очікують цікаві пригоди. Під час подорожі кожний з вас зможе перевірити себе, дізнатися про свої сильні та слабкі сторони, зрозуміти, що він може, а чого – ні. Чи згодні ви спробувати власні сили?

Д. Так!

Операційно-пізнавальний етап уроку

У. Королева встигла передати мені карту-схему, по якій ми будемо її шукати, та Чарівний кубик, який вкаже нам правильний напрямок пошуків (демонструє).

Карта-схема пошуку Королеви Країни чисел

						Королева (X-Y):Z
	↑ ?		↗ ?			
	Ми			→ ?		

Зараз давайте разом порахуємо сотнями від 1000 до 0, внаслідок чого опинимося в казці. Я почну рахувати, а ви продовжити. Добре? Отже, 1000, 900...

Д. 800, 700, 600, 500, 400, 300, 200, 100, 0.

У. Ми знаходимося на самому початку нашої подорожі (демонструє на карті місце розташування). Зараз перший ряд разом кине мені кубик, і ми дізнаємося, в якому напрямку нам необхідно буде зробити перші кроки.

Діти, згуртувавшись, кидають разом кубик, який учитель ловить та показує класу певну цифру, наприклад, “5”

У. Тепер давайте разом вирішимо, у якому напрямку нам необхідно рухатися. Який шлях до Королеви (демонструє, де на карті вона знаходиться) є коротшим: по-вертикалі, чи по-горизонталі?

Д. По-вертикалі.

У. Добре. Робимо п'ять кроків догори. І тут нас чекає перша перешкода, яку вчинив нам Злий Чаклун. Якщо ми її здолаємо, то дізнаємося, що криється під літерою X (показує на формулу).

Учитель пропонує дітям виконати у робочому зошиті перше завдання: “З яких цифр складена фігура футболіста?”

Учитель систематизує на дошці відповіді учнів: 236890.

У. У цьому зошиті ви будете писати, малювати та виконувати завдання на уроках і вдома. Якщо вам буде складно, в школі допоможе я, а вдома – батьки, які вже знають,

які цікаві та складні завдання ви виконуєте і чого прагнете досягнути.

Отже, ми здолали першу перешкоду та з'ясували, що під літерою X криється число 236890 (записує на дошці), і наблизилися до Королеви. Тепер другий ряд кидає Чарівний кубик.

Повторюється процедура групового визначення найкоротшого напрямку руху.

У. Дізнавшись, що ми подолали його першу перешкоду, Злий Чаклун просто осканенів (демонструє малюнок) та вирішив зупинити нас у цьому місці (демонструє на карті) ось такою пасткою. Я впевнений, що ми зможемо розгадати хитрощі Чаклуна та дізнатися, що знаходиться під літерою Y.

Учитель пропонує дітям виконати у робочому зошиті завдання № 2 “Поетичні числівники”.

У. У цих поетичних рядках замість числівників поставлені крапки. Якщо ви їх правильно вгадаєте, то легко прочитаєте вірш, а, якщо додасте їх, то дізнаєтесь, яке число криється під літерою Y.

У про...го ...рожа –

Непро...рий дім:

Там ...оніжка

Дивиться мультфільм .

У. Таким чином, літера Y – це число 340 (записує на дошці). Ми все ближче й ближче до Королеви. І Злий Чаклун, мені здається, відчуває страх (демонструє малюнок). Його чари майже вичерпані, проте, він ще не здається. Давайте зробимо останній крок та остаточно покінчимо з ним!

Д. Давайте! А що для цього необхідно?

У. Останній раз третій ряд кидає мені Чарівний кубик.

Повторюється процедура групового визначення найкоротшого напрямку руху.

У. Зараз ми знаходимося біля самої Королеви Країни чисел і вже можемо її визволити. Побачивши це, Злий Чаклун луснув від гніву (демонструє малюнок) та

назавжди зник, але залишив після себе останню перешкоду, яку ми, діти, і повинні з вами подолати, щоб дізнатися про приховану за літерою Z цифру.

Учитель пропонує дітям виконати в робочому зошиті завдання №3 “Образ цифри”.

У. Ця цифра – низька, товстенька завідувачка зоопарку з хворим хребтом і тому трохи зігнута. Вона завжди збирає сиве волосся на потилиці та носить зелену сукню. Добре готує різноманітні страви, але через відсутність зубів пригощає учнів-двієчників, яких дуже жаліє, бо сама була такою 300 років тому.

Після вислуховування варіантів дітей учитель каже правильну відповідь. Це – цифра “3”. Учитель пояснює, що Чаклун так відчув цифру “3”, ґрунтуючись на її зображенні, подібності до літери “3” та ін.

Далі учитель пропонує записати у робочих зошитах *домашнє завдання*: письмово створити образ будь-якої цифри. Для полегшення учням можна надати такі запитання: Який зріст у цифри? Вона товста або тонка? Якого вона кольору? Який у неї характер? Де вона живе? З ким товаришує? Що любить їсти? Яке в неї хобі?

У. Ось ми перемогли Злого Чаклуна. Проте ще не врятували Королеву. Для цього замість літер треба підставити знайдені нами числа й вирішити математичне рівняння. Відповідь, сказана усім класом разом вголос, у мить розчаклує Королеву.

Діти вирішують рівняння: $(230689-340):3 = 76783$

Д. 76783!

У. Королева вам дуже вдячна (демонструє малюнок).

Оціночно-рефлексивний етап уроку

Запропонуйте дітям відповісти на такі запитання:

- Чим ми сьогодні займалися?
- Як сьогодні працював кожний з нас? Що заважало? Що допомагало?
- З яким настроєм я закінчую урок?

Для оцінки емоційного стану можуть бути використані різноманітні вправи: “Градусник настрою”, “Малюнок мого настрою”, “Вибір символічного обличчя, що позначає певний настрій” тощо.

Прощання

Придумайте разом з дітьми, яким незвичним, відомим лише цій групі способом, ви будете вітатися на початку уроку та прощатися в кінці його. У кінці заняття ще раз нагадайте дітям про зміст домашнього завдання і про те, що його необхідно виконати.

Висновки

Основною метою даної статті стало ознайомлення педагогів і практичних психологів, які працюють у початковій школі, з накопиченим у віковій та педагогічній психології досвідом розвитку творчої уяви як важливої суб’єктної якості молодших школярів.

Зміст запропонованого у статті уроку складають завдання, спрямовані на розвиток творчої уяви, які поєднуються з вправами, що забезпечують інтелектуальний та мотиваційно-особистісний розвиток молодшого школяра, вдосконалюють необхідні для здійснення учбової діяльності знання і вміння, формують навички самоаналізу та рефлексії, створюють умови для усвідомлення своїх реальних можливостей, адекватного ставлення до успіху-неуспіху, збагачують досвід співпраці з однокласниками та вчителем.

Необхідно підкреслити, що ефективність запропонованих уроків багато в чому залежить, по-перше, від здатності педагога творчо підійти до розв’язання дидактичних завдань, а, по-друге, – від дотримання вчителем під час здійснення розвивальної роботи *гуманістичних ідей*. Лише в цьому випадку, як указує наш досвід, систематичне проведення таких розвивальних занять забезпечить суттєву допомогу, в першу чергу слабо підготовленим до навчання в середній школі дітям, у ефективному засвоєнні учбового матеріалу.

І останнє. Подані у них матеріали не є жорстко фіксованими за змістом, а утворюють лише канву, своєрідну дидактичну оболонку, яку педагог може наповнювати

на власний розсуд, виходячи зі свого педагогічного досвіду та вимог навчальної програми, що окреслює **перспективи подальших досліджень у цьому напрямку.**

ЛІТЕРАТУРА

1. Ануфриев А.Ф., Костромина С.Н. Как преодолеть трудности в обучении детей. Психодиагностические таблицы. Психодиагностические методики. Коррекционные упражнения. – М.: Изд-во «Ось-89», 1999. – 224 с.
2. Балацька Л.К. Розвиток уяви у молодших школярів. – К.: Радянська школа, 1969. – 111с.
3. Балл Г.О. Сучасний гуманізм і освіта: Соціально-філософські та психолого-педагогічні аспекти. – Рівне: “Ліста-М”, 2003. – С. 50-97.
4. Битянова М.Р., Азарова Т.В., Земских Т.В. Профессия – школьник: Программа формирования индивидуального стиля познавательной деятельности у младших школьников: Учебно-методическое пособие для школьных психологов и педагогов. – М.: Генезис, 2000. – 106 с.
5. Давыдов В.В. Теория развивающего обучения. – М.: ИНТОР, 1996. – 544с.
6. Дусаицкий А.К. Развитие личности в учебной деятельности. – М.: Дом педагогики, 1996. – 208 с.
7. Заика Е.В. Комплекс игр для развития воображения // Вопросы психологии. – 1993. – № 2. – С. 54-63.
8. Максименко С.Д. Генетична психологія. – К.: НПЦ Перспектива, 1998. – 220с.
9. Никитин Ю.З. Весёлые уроки. – Смоленск: Русич, 2000. – 128 с.
10. Полуянов Ю. А. Воображение и способности. М.: Знание, 1982. – 96 с.
11. Родари Дж. Грамматика фантазии. Введение в искусство придумывания историй. – М.: Прогресс, 1978. – 207 с.
12. Субботина Л.Ю. Развитие воображения у детей. – Ярославль: Академия развития, 1997. – 169 с.
13. Тамберг Ю.Г. Развитие творческого мышления детей. – Екатеринбург: У-Фактория, 2004. – С. 82-112.
14. Татенко В.А. Психология в субъектном измерении: Монография. – К.: Видавничий центр «Просвіта», 1996. – 404с.
15. Телегина Э.Д., Гагай В.В. Когнитивно-личностные конструкты развития творческого мышления младших школьников // Мир психологии. – 2003. – №2. – С.233-245.
16. Тітов І.Г. Розвиток творчої уяви молодших школярів: Навчально-методичний посібник для шкільних психологів та вчителів / За ред. Г.О. Балла. – Полтава: Астрея, 2006. – 112 с.
17. Тітов І.Г. Творча уява молодшого школяра: суб’єктний вимір // Практична психологія та соціальна робота. – 2006. – №4. – С.72-76.
18. Цукерман Г.А. Опыт типологического анализа младших школьников как субъектов учебной деятельности // Вопросы психологии. – 1999. – №6. – С.3-18.
19. Шрагина Л.И. Логика воображения. – М.: Народное образование, 2001. – 192 с.

А.С. Харченко
Полтава

ОСОБЛИВОСТІ МОТИВАЦІЇ НАВЧАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Постановка проблеми. У Концепції 12-річної середньої загальноосвітньої школи [10] визначено її одне з основних завдань - формування у школярів бажання й уміння вчитися, виховання потреби і здатності до навчання упродовж усього життя, вироблення умінь практичного і творчого застосування здобутих знань. Реалізація цього завдання